

ارزیابی رویکرد متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در دستیابی به توسعه پایدار روستایی

مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان دره شهر

احمد تقدیسی، سکینه کرماهی*، محسن شایان

۱- دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه اصفهان، ایران

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی گرایش برنامه ریزی آمایش کیفیت محیطی مناطق روستایی

دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه ریزی،

۳- دانشجوی دکتری برنامه ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۷/۱۳

چکیده

فقیرترین جوامع دنیا را اغلب افراد بدون زمین کشاورزی یا با زمین اندک تشکیل می دهند که عمدتاً در مناطق روستایی زندگی می کنند. نظر به اینکه درآمد حاصل از فعالیتهای کشاورزی در این جوامع ممکن است اشتغالی در حد معیشت ایجاد نماید، ایجاد تنوع در اقتصاد روستایی یکی از مقوله های مهمی است که توجه به آن ضروری می باشد. این مقاله کوششی است برای پاسخ دادن به این سؤال که آیا تنوع بخشی در اقتصاد روستایی می تواند ابزاری برای تحقق توسعه پایدار در مناطق روستایی باشد؟ روش تحقیق در این مقاله، روشی توصیفی-تحلیلی است، جهت گردآوری اطلاعات از دو روش کتابخانه ای و میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) استفاده شده است. همچنین در تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از تحلیل خوشه ای، سطوح پایداری سکونتگاه های روستایی در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی با ۳۶ شاخص در مقیاس نسبی تعیین گردید. نتایج حاصله از ۳۵ پرسشنامه ی روستا و ۲۹۵ پرسشنامه ی خانوار نشان می دهد که فقط ۸/۸ درصد سکونتگاه های روستایی بررسی شده، از نظر ابعاد سه گانه پایدار بودند و ۴۴/۱ درصد آنها در گروه نیمه پایدار و ۴۷/۱ درصد در گروه ناپایدار قرار داشتند. بررسی نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه نشان می دهد که میانگین نمره ی تنوع فعالیت های اقتصادی در روستاهای پایدار ۳۸/۶ درصد، در روستاهای نیمه پایدار ۳۰/۷ درصد و در روستاهای ناپایدار ۲۷/۵ درصد است. به منظور بررسی دقیق تر رابطه ی بین پایداری و تنوع، از همبستگی پیرسون استفاده شد. بررسی ها نشان داد که رابطه ی بین پایداری و تنوع مستقیم و به میزان ۰/۷۷ درصد بود، که از نظر شدت قوی است. بر این اساس، نتایج نشان می دهد که متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در نواحی روستایی می تواند پایداری سکونتگاه ها و در نتیجه توسعه پایدار روستایی را تقویت کند.

واژگان کلیدی: "متنوع سازی، فعالیت های اقتصادی"، "توسعه پایدار روستایی"، "پایداری سکونتگاه ها"، "بخش

مرکزی شهرستان دره شهر".

مقدمه

دستیابی به اهداف چندگانه توسعه پایدار روستایی که شامل بهره برداری از منابع طبیعی، خدمات زیست محیطی، امنیت و افزایش معیشت‌های روستایی و افزایش محصولات کشاورزی در زیست بوم‌های کشاورزی است، به چالشی بزرگ برای پایداری در جهان تبدیل شده است. دستیابی به توسعه پایدار نیاز به همکاری، هم پوشانی و مدیریت این اهداف دارد (karimi et al, 2015: 804). نقش و جایگاه روستاها در فرآیندهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه ای، ملی و بین المللی و پیامدهای توسعه نیافتگی مناطق روستایی چون فقرگسترده، نابرابری فزاینده، رشد سریع جمعیت، بیکاری و حاشیه نشینی شهری موجب توجه به توسعه روستایی و حتی تقدم آن بر توسعه شهری شده است. مهمترین ویژگی چنین ساختاری، فقدان تنوع در بسترهای اقتصادی و فرصت های شغلی، خصوصا برای نیروی انسانی روبه افزایش روستایی است که تا حدودی نشأت گرفته از نوع نگرش به روستا و سیاست گذاری های دولتی و عوامل درونی روستاست (Yasouri & Javan, 2015: 20). روستاهای کشور به علت اتکای شدید بر کشاورزی و درآمدهای حاصل از آن و همچنین نداشتن منابع اشتغالی و درآمدی غیر از کشاورزی، دارای اقتصاد ضعیف و آسیب پذیری است. بخش کشاورزی به علت الگو و کیفیت کشت، محدودیت و غیر قابل افزایش بودن مقدار زمین ها، امکان افزایش درآمدی چندانی ندارد. بنابراین، تامین منابع درآمدی دیگر با توجه به توان ها و موانع هر منطقه از کشور، جهت تنوع بخشی اقتصادی به اقتصاد روستایی برای افزایش توان نگه داشت جمعیت روستا و به عبارتی، پایداری جمعیت روستایی، ضروری به نظر می رسد (Anabestani et al, 2014: 88). تنوع بخشی به اقتصاد روستایی، رشد شاخص های توسعه انسانی، اشتغال زایی، تعامل فرهنگ ها و گفتمان‌ها، حفظ محیط زیست و تحقق توسعه پایدار از مسائل پیش روی جهان کنونی است. اعتقاد کلی براین است که تنوع، شالوده و اساس ثبات و پایداری است و هراندازه سیستمی متنوع‌تر گردد، پایداری و پویایی آن در طول زمان در مکان های مختلف نه تنها در مقابل تنش درونی بلکه در مقابل تنش های بیرونی نیز حفظ می گردد (کریم زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۰). از سوی دیگر اهمیت تنوع اقتصادی به عنوان یکی از چالش های جهان امروز (piramon, 2014: 712). زمانی آشکار می گردد که بدانیم ۷۰ درصد از فقرای جهان، روستایی هستند (christiaensen et al, 2013: 4). جایی که زندگی تنها به فعالیت های کشاورزی بستگی دارد. بنابراین اجرای استراتژی های کاهش فقر از طریق افزایش فرصت های اشتغال مولد در مناطق روستایی ضروری بوده و یک چالش توسعه‌ای عمده است (Karimzadeh et al, 2016: 130). بخش مرکزی شهرستان دره شهر با ۱۶۸۲۲ نفر جمعیت، دارای قابلیت‌ها و مزایایی می‌باشد که می‌توان به وسعت زیاد اراضی قابل کشت، اقلیم و خاک مناسب، وجود منابع آبی و نیروی کار متخصص اشاره کرد. اما در سال‌های اخیر با توجه به رشد شدید جمعیت و در نتیجه پایین آمدن سرانه زمین زراعی، پایین بودن میزان تولیدات کشاورزی، عدم بازاریابی مناسب برای محصولات کشاورزی، بیکاری فصلی و پنهان و کاهش درآمد در این بخش، کشاورزی منطقه را با مشکلات و چالش‌هایی روبرو کرده است و در نتیجه باعث جابجایی و مهاجرت روستاییان به شهر دره شهر و سایر مناطق همجوار شده است که به نظر می‌رسد راهبرد متنوع سازی فعالیت های اقتصادی راه حل مسائل فوق باشد. هدف از این تحقیق بررسی متنوع سازی فعالیت های اقتصادی جهت دستیابی به توسعه پایدار روستایی می باشد. تحقیق

حاضر با هدف پاسخگویی به این سوال تدوین شده است که آیا بین متنوع سازی فعالیت های اقتصادی روستایی و پایداری آنها در محدوده مورد مطالعه رابطه معناداری وجود دارد؟

مبانی نظری

توسعه، تغییری بنیادی در متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هر جامعه محسوب می شود و تحقق آن، مستلزم ایجاد هماهنگی بین ابعاد گوناگون آن است (Maleki et al, 2015: 85). زمینه توسعه و ظهور تغییر و تحول در پارادایم توسعه روستایی با تأثیر از پارادایم حاکم بر توسعه از اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی مطرح شده است. در چارچوب این الگو، برای غلبه بر چالش های پیش روی توسعه روستایی در آستانه هزاره سوم، اندیشه توسعه پایدار، تئوری مبنایی در برنامه ریزی توسعه روستایی تلقی شده است (Anabestani et al, 2014: 90). توسعه روستایی را می توان ارتقای استانداردهای زندگی توده های کم درآمد ساکن در مناطق روستایی و خود افزا کردن فرآیند توسعه ای آن دانست (Shayan & Taghdisi, 2016: 53). آنچه امروز برای جهان معاصر مطرح است، تنها مقوله توسعه اقتصادی و اجتماعی نیست، بلکه توسعه پایدار است. پایداری به مثابه وجه وصفی توسعه، وضعیتی است که در آن مطلوب بودن و امکانات موجود در طول زمان کاهش نمی یابد (Karimi & Ahmadvand, 2014: ۶۶۵). توسعه پایدار الگو و پارادایمی در زمینه های مختلف در سطح جهان است (Shayan et al, 2018: 183). اقتصاد روستایی به تولید در بخش کشاورزی و صنایع وابسته به آن، بخش غیرکشاورزی شامل معادن، صنایع دستی، ساخت و ساز، تجارت، حمل و نقل، خدمات دولتی و شخصی (Hagblade et al, 2010: 149) گفته می شود که موجب درآمدزایی برای ساکنان روستایی می شود. اقتصاد پایدار به تداوم و پایداری تولید و درآمد، مقاومت در برابر چالش های اقتصادی، اجتماعی و طبیعی اشاره دارد (Shayan et al, 2012: 73). علاوه بر این، پایداری اقتصادی به اقتصادی رقابت کننده و ماندگار باشند؛ هر سیستمی که از نظر اقتصادی ماندگار نیست، هر اندازه که مورد قبول جامعه، هماهنگ با الزامات محیط زیستی و از لحاظ سیاسی مورد حمایت باشد، نمی تواند تداوم یابد (Karimzadeh et al, 2016: 132). ایجاد اشتغال و افزایش متعادلتر درآمدها، ساطح زندگی روستاییان را بهبود بخشیده و زمینه دستیابی به توسعه پایدار تضعیف فعالیت های اقتصادی سنتی در مناطق روستایی همچون کشاورزی، معدن و جنگل طی چند دهه اخیر، جستجو و به کارگیری راهکارهای جدید جهت تقویت پایه های اقتصادی و تنوع بخشی به فعالیت های اقتصادی در مناطق روستایی را بیش از پیش ضروری کرده است (Jafari et al, 2017: 177).

رویکرد متنوع سازی یکی از رویکردهای توسعه پایدار روستایی است که از مهمترین استراتژی های ارائه شده در جهت کاهش اثرات منفی ناشی از ناپایداری در ابعاد مختلف محیطی، اقتصادی و اجتماعی بر فضاهای روستایی و در چارچوب الگوی توسعه پایدار است. در این نظریه برای پایدار سازی اقتصاد روستایی و توسعه پایدار، وجود تنوع، یکی از ضروریات جوامع مختلف قلمداد شده و رعایت این اصل، ثبات و پایداری ساختارهای اقتصادی را تسهیل خواهد نمود. تنوع بخشی به اقتصاد سکونتگاه های روستایی در کشورهای در حال توسعه موجب بهبود فرصت های شغلی غیر کشاورزی در مناطق روستایی شده و تأثیر مهمی در رفاه خانوارهای روستایی دارد (Mohammadi yegane & Valaei, 2014: 57). توسعه اقتصادی، اجتماعی و ساماندهی فضایی مطلوبتر

در جامعه روستایی، مستلزم متنوع ساختن اشتغال و گسترش فعالیت هایی است که تحرک و پویایی آن را تضمین کند. تنوع فعالیتهای غیر کشاورزی، ضمن تقویت این بخش، تنوع مشاغل غیر کشاورزی و تقویت درآمدها، روند توسعه روستایی را تسهیل می کند (Yasouri, 2015: 43). اگرچه موضوع متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در کشورهای در حال توسعه از دیرباز مطرح بوده است (در انتقاد از تئوری های رشد)، اما می توان گفت که در عرصه نظریات توسعه روستایی در دهه های اخیر امری نو شمرده می شود. خوزه دوکاسترو معتقد است که تک کشتی و عدم تعادل تولید منطقه ای باعث قحطی و گرسنگی می شود؛ و خود وی راه حل آن را در نوع کشت و گوناگونی فعالیت های اقتصادی می داند. پل باران، با انتقاد از وضعیت اقتصادی کشورهای تک محصولی، به کشورهای در سوسیالیستی توصیه می کند که به دنبال اقتصاد با تنوع فعالیت های اقتصادی بروند تا بتوانند زمینه نجات کشورهای در حال توسعه را نیز فراهم سازند (Javan & Haydari mokarar, 2011: 43). همچنین هل و ویزمن معتقدند که توسعه ی روستایی می تواند با رسیدن به تنوع بخشی بهینه ای از فعالیت های اقتصادی در جوامع روستایی افزایش یابد، بنابراین آشکار است که تعادل میان تنوع بخشی و تخصصی سازی، کلید حل مشکلات توسعه ی روستایی است (Rizov, 2015: 62). تنوع بخشی به اقتصاد روستا، جلوگیری از مهاجرت بی رویه از مناطق روستایی به مناطق شهری و کاهش نابرابری های فضایی بین مناطق شهری و روستایی از سیاست های اصلی دولت در توسعه روستایی است که در قالب اهداف کلی برنامه ها و طرح هایی تدوین شده است و در بخش های مختلف کشور، به ویژه در نواحی روستایی، به صورت هدایت شده در حال اجرا است (Sahraiyan, 2001: 43).

در شرایط کنونی، توجه به توسعه ی فعالیت های دیگر اقتصادی جوامع روستایی، مانند ۱- صنعتی سازی نواحی روستایی، ۲- صنایع تکمیلی و توسعه کشاورزی و ۳- گسترش گردشگری روستایی ضروری است (Sharifzadeh et al, 2002: 57). به طوری که صنعتی سازی روستایی، راهبردی است که ابزارهای مناسب برای متنوع سازی اقتصاد روستایی را فراهم می آورد و از این رو، رویکردی اقتصادی به شمار می رود که با ایجاد اشتغال و افزایش توزیع متعادل تر درآمدها، سطح زندگی روستاییان را بهبود بخشیده و زمینه ی دستیابی به توسعه پایدار روستایی را فراهم می سازد (Lee, 2017: 3). تجربیات کشورهای متعدد نشان می دهد هر تغییر ساختاری از طریق صنعتی شدن نه تنها نقش اقتصادی باارزشی در مناطق روستایی ایجاد می کند، بلکه منجر به اقتصاد خود رانشی می شود (Wheitz, 2016: 63).

پیشینه

در رابطه با متنوع سازی مطالعاتی از قبیل جعفری و همکاران (۱۳۹۶)، کریم زاده و همکاران (۱۳۹۵)، کریم زاده و همکاران (۱۳۹۵)، عنابستانی و همکاران (۱۳۹۳)، ریاحی و آذرنوری (۱۳۹۳)، قاسمی و جوان (۱۳۹۳)، قاسمی و جوان (۱۳۹۳)، رید (۲۰۱۴)، همکاران (۲۰۱۳) و دمارگر و همکاران (۲۰۱۰) صورت پذیرفته است. نتایج یافته های آن ها نشان می دهد که تولید گیاهان دارویی سبب پایدارسازی اقتصاد روستایی می شود. تنوع بخشی به فعالیت های اقتصادی موجب افزایش فرصت های شغلی، زمینه های اشتغال، انگیزه جهت بهبود وضعیت کار و فعالیت، میزان اشتغال در زمینه خدماتی و افزایش سرمایه گذاری و کاهش مهاجرت جوانان روستایی شده است. موانع نهادی- مدیریتی به عنوان مانع فراروی متنوع سازی فعالیت های اقتصادی روستاها بوده است. همچنین گردشگری راهکار

مناسبی است برای تنوع بخشی اقتصادی در نواحی روستایی به طوری که، با کاهش نشت اقتصادی، توسعه اقتصاد روستایی را به ارمغان می آورد. از نظر آن ها دو بخش، بر تنوع بخشی فعالیت های کشاورزی تاثیر می گذارد. ۱- جذابیت روستایی ۲- موقعیت مزرعه که دسترسی به زمین، سرمایه، جنسیت. و همچنین سن را از عوامل اصلی تصمیم گیری ساکنان روستایی برای متنوع سازی درآمد هایشان در برشمرده اند.

روش تحقیق

روش تحقیق در پژوهش حاضر با توجه به عنوان بررسی جایگاه متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در دستیابی به توسعه پایدار روستایی، روشی توصیفی- تحلیلی است، جهت گردآوری اطلاعات از دو روش کتابخانه ای و میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) استفاده شده است. پایایی پرسشنامه با استفاده از پایلوت تست و محاسبه آلفای کرونباخ (۰/۸۱) محاسبه شده است.

جدول ۲. میزان آلفای کرونباخ هر یک از ابعاد

سازه ها (ابعاد پایداری مناطق روستایی)	ضریب پایایی
عوامل اقتصادی	۰/۷۹
عوامل اجتماعی	۰/۸۴
عوامل طبیعی	۰/۸۰

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

آلفای کرونباخ، پس از حذف سه گویه به مقدار پذیرفتنی رسید. با توجه به برآیند به دست آمده از ضرایب آلفای کرونباخ، می توان گفت که دقت لازم برای احراز پایایی پرسشنامه به کار گرفته شده است و گویه های طراحی شده برای سنجش متغیرها با یکدیگر همبستگی درونی دارند. با توجه به اینکه وزن عوامل مؤثر بر پایداری یکسان نیست و هر یک با شدت متفاوتی بر پایداری سکونتگاه های روستایی تأثیر می گذارند، با استفاده از پرسشنامه ی کارشناسان (۳۰ نفر) و بر اساس روش توان رتبه ای وزن شاخص ها تعیین شد. شایان ذکر است که مجموع وزن ها برابر یک است و مقیاس کلیه ی شاخص ها و متغیرها نسبی است. جدول ۳ وزن عوامل مؤثر بر پایداری را نشان می دهد.

جدول ۳. ابعاد و شاخص های مؤثر بر پایداری روستا

ابعاد پایداری	متغیر	وزن	شاخص
اقتصادی	اشتغال	۰/۸۷	نرخ اشتغال، معکوس نرخ بیکاری، نرخ اشتغال زنان
	درآمد	۰/۷۹	سرانه ی کل درآمد خالص، سرانه ی درآمد خالص در بخش های سه گانه اقتصادی
	سرمایه گذاری	۰/۶۹	سرمایه گذاری های دولتی، بخش خصوصی
	امکانات زیربنایی	۰/۶۱	سطح برخورداری از امکانات (گاز، تلفن، آب لوله کشی، نوع راه)
	دسترسی به تسهیلات اعتباری و حمایت مالی	۰/۴۷	وام های دریافتی، بیمه ی محصولات
	دسترسی به بازار فروش	۰/۴۸	برخورداری از امکانات حمل و نقل محصول
اجتماعی	مسکن	۰/۴۷	سرانه ی سطح زیربنا، کیفیت مسکن بر اساس مصالح به کار رفته
	سطح خدمات بهداشتی	۰/۵۵	حاصل وزن جمع سه خدمت بهداشتی

تحصیلات و مهارت	۰/۵۳	سطح خدمات آموزشی (حاصل جمع وزن خدمات آموزشی)، نسبت باسوادی در هر روستا، نسبت کشاورزان با سواد به کل کشاورزان
نگرش روستاییان به شهر	۰/۵۱	انتخاب یکی از ۹ گویه، که هریک سطوحی از نگرش به شهر را در طیفی ۴ قسمتی سنجش می کند.
ارتباطات	۰/۵۳	وزن ۶ خدمت ارتباطی (ماهواره، اینترنت، روزنامه و مجله، شبکه های رادیویی و تلویزیونی، وسیله ی نقلیه عمومی و...)
امکانات تفریحی	۰/۲۸	سطح برخورداری از مراکز تفریحی ضروری برای جوانان (کتابخانه، باشگاه ورزشی، پارک و...)
سطح خدمات اداری	۰/۳۵	حاصل جمع سه خدمت اداری (شورای اسلامی، مرکز خدمات جهاد، شرکت تعاونی)
امنیت	۰/۶۲	اختلافات محلی بین ساکنان (قومی، مذهبی، زبانی و...)
منابع آب	۰/۷۱	میزان برداشت به اینچ از منابع آبی، نسبت آبی به دیم، سیستم آبیاری
موقعیت نسبی	۰/۵۷	طول راه به کیلومتر تا شهر دره شهر
وضعیت توپوگرافی	۰/۳۹	وزن موقعیت توپوگرافی (کوهستانی و دشتی)، معکوس ارتفاع از سطح دریا
نهاده های کشاورزی	۰/۵۸	سرانه ی زمین زیر کشت آبی، تراکم بیولوژیک

(Karimzadeh et al,2016: 132): (Anabestani et al,2014: 90): (Mohammadi yegane & Valaei,2014: 57)

جدول ۴. شاخص های متغیر مستقل تحقیق

متغیر مستقل	شاخص
تنوع فعالیت های اقتصادی	نسبت خانوارهای بهره مند از منابع درآمد متنوع غیر کشاورزی و کشاورزی، تنوع در منابع درآمد غیر کشاورزی و کشاورزی خانوارها، تعداد شاغلان در واحدهای تولیدی فعال غیر کشاورزی و کشاورزی، تعداد واحدهای تولیدی فعال غیر کشاورزی و کشاورزی، نسبت شاغلان در بخش های مختلف اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات)، میانگین درآمد خانوارها در بخش غیر کشاورزی و کشاورزی، ضریب تنوع فعالیت ها

(Karimzadeh et al,2016: 132): (Anabestani et al,2014: 90): (Mohammadi yegane & Valaei,2014: 57)

جامعه آماری تحقیق حاضر، شامل تمامی روستاهای بخش مرکزی شهرستان دره شهر است که براساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۲، دارای ۳۵ روستا، ۳۳۳۲ خانوار و ۱۶۸۲۲ نفر جمعیت بوده است. تعداد نمونه برای تکمیل پرسشنامه با استفاده از فرمول کوکران محاسبه گردید و تعداد ۲۹۵ خانوار به عنوان نمونه انتخاب شدند. از روش منظم یا سیستماتیک استفاده می گردد، زیرا در جامعه آماری مورد نظر عدم تجانس وجود ندارد. لذا به هر کدام از خانوارهای روستایی از عدد ۱ تا ۸ شماره یا کد داده می شود. سپس افراد نمونه با نظمی خاص انتخاب می شوند، به گونه ای که فاصله عددی دو نمونه برابر باشد. سپس با رعایت فاصله عددی بین آنها اقدام به توزیع پرسشنامه می گردد. سهمیه هر کدام از روستاها با توجه به تعداد خانوار در جدول ۵ نشان داده شده است. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از تحلیل خوشه ای و همبستگی استفاده شده است.

جدول ۵. سهمیه روستاهای بخش مرکزی از پرسشنامه ها با توجه به تعداد خانوار ساکن در سال ۱۳۹۵

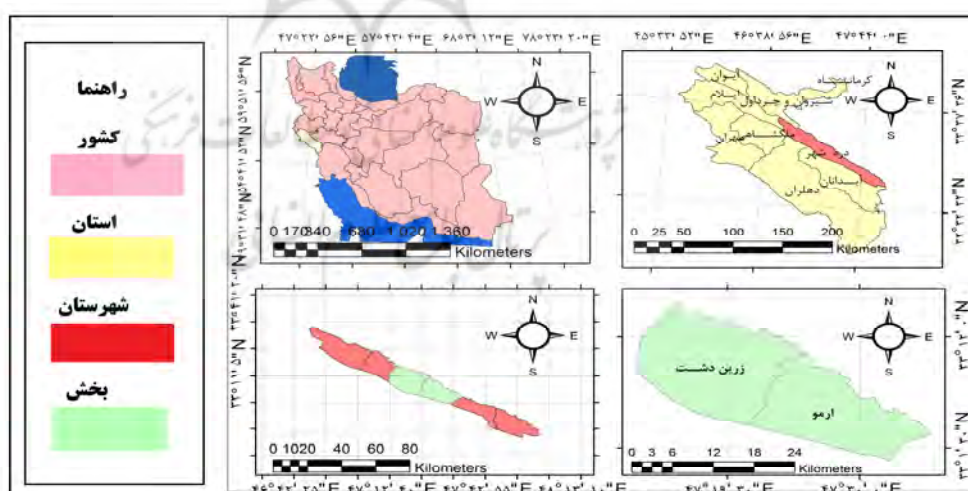
ردیف	نام روستا	تعداد خانوار	تعداد نمونه	ردیف	نام روستا	تعداد خانوار	تعداد نمونه
۱	وحدت آباد	۱۸۱	۱۶	۱۹	لاله زار	۱۲	۱
۲	فاضل آباد	۷۲	۶	۲۰	جعفرآباد	۲۴	۲
۳	قلعه تسمه	۱۹۷	۱۸	۲۱	دشت آباد علیا	۹۸	۹
۴	عباس آباد	۳۵۰	۳۱	۲۲	دشت آباد سفلی	۱۶	۱

۷	۷۹	دلفان آباد	۲۳	۱۹	۲۱۲	سلام آباد سفلی
۵	۵۲	سرور آباد	۲۴	۱	۱۲	اسلام آباد علیا
۲	۲۴	اسدآباد سفلی	۲۵	۴	۴۴	پلنگ آباد
۸	۸۷	اسدآباد وسطی	۲۶	۱	۱۷	چاله سیاه
۱۴	۱۵۴	شیخ مکان	۲۷	۷	۸۲	فرهادآباد
۱۳	۱۵۰	کله جوب	۲۸	۴	۵۰	هاشم آباد
۴۴	۵۰۳	ارمو	۲۹	۵	۵۴	بهمن آباد
۷	۷۷	جهادآباد	۳۰	۹	۱۰۵	جهانگیر آباد
۱۵	۱۷۰	چم ژاب	۳۱	۱	۱۵	چم نمشت
۱۱	۱۱۹	بن باباجان	۳۲	۸	۹۰	چغاپوکه
۴	۴۲	کل سفید	۳۳	۲	۲۷	غلام آباد
۲	۲۴	مرادآباد	۳۴	۱۰	۱۱۷	وزیرآباد
۵	۵۵	مهتابی	۳۵	۲	۱۶	یارآباد علیا
				۱	۵	الیاس آباد

Source: Census of Population and Housing in the Valley of the City, 2016

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه بخش مرکزی شهرستان دره شهر استان ایلام است که در مختصات جغرافیایی ۴۷ درجه و ۱۲ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۳۵ دقیقه طول شرقی و ۳۳ درجه و ۲ دقیقه تا ۳۳ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. این منطقه از شمال به رودخانه سیمره، از جنوب به ارتفاعات کبیرکوه، از غرب به بخش بدره و از شرق به شهرستان پلدختر محدود می‌ود و دارای ۳۵ روستا با جمعیت ۱۶۸۲۲ نفر می‌باشد (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵).

شکل ۱. موقعیت محدوده مورد مطالعه ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۷

بحث و یافته‌ها

نتایج حاصل از آمار توصیفی بیانگر این است که از کل حجم نمونه، بیشتر پاسخگویان در رده سنی ۲۵-۱۵ سال با فراوانی ۴۴/۶ درصد و کمترین افراد پاسخگو با فراوانی ۹/۳ درصد در گروه سنی ۵۵-۴۵ سال قرار داشته‌اند که این

امر مشخص کننده جوان بودن ساختار سنی منطقه است. همچنین ۵۳/۲ درصد مردان و ۴۶/۸ درصد زنان بودند که از این تعداد ۶۷/۱ درصد متأهل و ۳۲/۹ درصد مجرد بوده اند. بیشترین پاسخگویان با فراوانی ۳۱/۶ درصد در مقطع دیپلم و کمترین پاسخگویان با فراوانی ۴/۴ درصد در مقطع ابتدایی قرار داشتند. در بین پاسخگویان ۲۳/۴ درصد بیکار و ۷۶/۶ درصد شاغل بوده اند. کشاورزی با ۳۵/۹ درصد، مشاغل آزاد با ۱۹/۷ درصد، خانه داری با ۷/۴ درصد و دامداری با ۱۳/۶ درصد مشاغل افراد پاسخگو بوده است. قرارگیری ۲۳/۴ درصد پاسخگویان در گروه بیکاران و بالا بودن نرخ بیکاری ۱۹/۷۸ درصدی در منطقه مورد مطالعه نسبت به استان (۱۳/۸ درصدی) اهمیت متنوع سازی فعالیت های اقتصادی را در راستای ایجاد اشتغال و تحقق توسعه پایدار روستایی را در منطقه نشان می دهد. برای سنجش و ارزیابی پایداری در ابعاد مختلف، روش ها و مدل های گوناگونی وجود دارد. در پژوهش حاضر، از روش تحلیل خوشه ای^۱ که روشی آماری برای تعیین گروه ها یا خوشه های همگن است (Asayesh, 2003) استفاده شده است، که شامل مجموعه ی گسترده ای از تکنیک های طراحی شده برای یافتن گروهی از اقلام مشابه در مجموعه ی داده هاست (Holand, 2006, 2). این مدل یکی از روش های پرکاربرد در مطالعات جغرافیای ناحیه ای است که برای سطح بندی مکان های همگن به شیوه های مختلف از جمله تعیین ضریب همبستگی و اندازه گیری فاصله، به ویژه فاصله ی اقلیدوسی کاربرد دارد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۳، ۲۳۶). برای انجام این تحلیل از نرم افزار آماری SPSS استفاده شده است. در این روش برای جداسازی خوشه ها از روش مرکز ثقل^۲ بهره گرفته شد، به گونه ای که روستاهایی که در متغیرهای مورد نظر نمره های نزدیک به هم کسب کردند، در یک خوشه یا مجموعه طبقه بندی شدند (جدول ۶). خوشه های ایجاد شده با توجه به میزان شاخص پایداری به صورت پایدار، نیمه پایدار و ناپایدار نام گذاری شدند.

جدول ۶. تعیین مرکز خوشه برای دسته بندی روستاها بر اساس ابعاد پایداری (متغیر وابسته)

متغیرها	مراکز نهایی خوشه ها		
	خوشه ی اول	خوشه ی دوم	خوشه ی سوم
پایداری	۱۴۹/۵۰	۱۵۵/۸۶	۱۲۹/۳۳
بعد اقتصادی	۶۸/۰۹	۴۷/۳۳	۵۱/۱۹
بعد اجتماعی	۵۶/۸۹	۷۲/۲۴	۴۶/۶۷
بعد زیست محیطی	۲۵/۱۲	۳۹/۷۵	۳۵/۱۵

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

هدف اندازه گیری یا سنجش پایداری، طرح نمایی کلی از وضعیت پایداری در سطح فضاست، که می تواند به صورت طیفی از پایداری کامل تا ناپایداری کامل امتداد یابد و در نهایت زمینه ی شناسایی عوامل مؤثر بر پایداری را فراهم سازد (یاری حصار و دیگران، ۱۳۹۰: ۹۹).

جدول ۷. تحلیل خوشه ای روستاهای بررسی شده بر اساس ابعاد سطوح پایداری

ردیف	نام روستا	نمره ی پایداری	دسته بندی روستاها	بعد اقتصادی	بعد اجتماعی	دسته بندی روستاها	بعد زیست محیطی	دسته بندی روستاها	تنوع فعالیت های اقتصادی

³⁻ Cluster Analysis

⁴⁻ Centriod Method

۱	وحدت آباد	۱۹۳/۳	نیمه پایدار	۵۴/۶	نیمه پایدار	۶۶	نیمه پایدار	۲۵/۲	نیمه پایدار	۳۳
۲	فاضل آباد	۱۵۸/۵	نیمه پایدار	۵۴/۱	نیمه پایدار	۵۱	نیمه پایدار	۳۲/۴	ناپایدار	۲۵
۳	قلعه تسمه	۱۴۵/۸	نیمه پایدار	۵۸/۰	نیمه پایدار	۶۲	ناپایدار	۲۸/۱	ناپایدار	۲۶
۴	عباس آباد	۱۸۳/۶	پایدار	۷۰/۳	پایدار	۷۸	پایدار	۳۹/۹	پایدار	۳۹
۵	اسلام آباد سفلی	۱۴۶/۶	نیمه پایدار		نیمه پایدار	۵۷	نیمه پایدار	۲۰/۴	ناپایدار	۲۸
۶	اسلام آباد علیا	۱۳۵/۸	ناپایدار	۵۲/۱	نیمه پایدار	۵۱	ناپایدار	۳۲/۴	نیمه پایدار	۲۶
۷	پلنگ آباد	۱۲۱/۱	ناپایدار	۴۹/۰	ناپایدار	۵۲	ناپایدار	۲۳/۶	نیمه پایدار	۳۱
۸	چاله سیاه	۱۱۴/۹	ناپایدار	۳۹/۴	ناپایدار	۴۰	ناپایدار	۱۸/۲	ناپایدار	۲۴
۹	فرهادآباد	۱۲۴/۵	ناپایدار	۴۴/۱	نیمه پایدار	۷۰	ناپایدار	۳۸/۶	ناپایدار	۳۲
۱۰	هاشم آباد	۱۴۲/۸	نیمه پایدار	۵۲/۹	ناپایدار	۶۴	ناپایدار	۳۰/۴	نیمه پایدار	۲۶
۱۱	بهمن آباد	۱۵۰/۷	نیمه پایدار	۵۴/۹	نیمه پایدار	۶۲	نیمه پایدار	۳۰/۱	نیمه پایدار	۲۸
۱۲	جهانگیر آباد	۱۱۵/۵	ناپایدار	۴۰/۷	نیمه پایدار	۴۳	ناپایدار	۲۰/۴	ناپایدار	۲۸
۱۳	چمن نمشت	۱۱۸/۳	ناپایدار	۵۲/۸	ناپایدار	۶۲	ناپایدار	۳۰/۲	ناپایدار	۲۶
۱۴	چغاپوکه	۱۶۶/۷	نیمه پایدار	۵۴/۳	نیمه پایدار	۵۵	نیمه پایدار	۳۵/۶	نیمه پایدار	۳۸
۱۵	غلام آباد	۱۴۳/۵	نیمه پایدار	۵۷/۲	نیمه پایدار	۵۶	ناپایدار	۲۹/۱	ناپایدار	۳۰
۱۶	وزیرآباد	۱۴۰/۷	نیمه پایدار	۵۸/۰	نیمه پایدار	۶۰	نیمه پایدار	۲۰/۳	نیمه پایدار	۳۱
۱۷	یارآباد علیا	۱۲۱/۱	ناپایدار	۴۰/۵	ناپایدار	۴۴	ناپایدار	۲۹/۱	ناپایدار	۳۲
۱۸	الیاس آباد	۱۱۱/۲	ناپایدار	۳۹/۴	ناپایدار	۵۶	ناپایدار	۳۲/۴	ناپایدار	۲۷
۱۹	لاله زار	۱۳۲	ناپایدار	۴۴/۹	نیمه پایدار	۵۸	نیمه پایدار	۳۱/۱	ناپایدار	۳۱
۲۰	جعفرآباد	۱۳۷/۵	نیمه پایدار	۴۲/۰	نیمه پایدار	۵۰	نیمه پایدار	۳۲/۴	نیمه پایدار	۲۷
۲۱	دشت آباد علیا	۱۸۳/۵	پایدار	۶۸/۵	پایدار	۷۳	پایدار	۳۸/۶	پایدار	۳۸
۲۲	دشت آباد سفلی	۱۶۲/۳	نیمه پایدار	۵۸/۹	ناپایدار	۴۵	ناپایدار	۳۳/۵	نیمه پایدار	۲۸
۲۳	دلفان آباد	۱۴۴/۷	نیمه پایدار	۵۹/۱	نیمه پایدار	۶۶	ناپایدار	۲۰/۳	نیمه پایدار	۳۳
۲۴	سرور آباد	۱۴۳/۶	نیمه پایدار	۵۷/۱	نیمه پایدار	۶۶	نیمه پایدار	۳۳/۸	نیمه پایدار	۳۱
۲۵	اسدآباد سفلی	۱۳۴/۶	نیمه پایدار	۵۳/۳	نیمه پایدار	۷۲	نیمه پایدار	۳۳/۵	ناپایدار	۲۴
۲۶	اسدآباد وسطی	۱۳۷/۶	نیمه پایدار	۴۷/۳	ناپایدار	۶۱	ناپایدار	۳۱/۳	ناپایدار	۲۷
۲۷	شیخ مکان	۱۶۱/۸	نیمه پایدار	۵۲/۲	نیمه پایدار	۷۴	نیمه پایدار	۳۵/۶	نیمه پایدار	۳۳
۲۸	کله خوب	۱۶۲/۳	نیمه پایدار	۵۷/۵	ناپایدار	۴۰	ناپایدار	۲۱/۵	نیمه پایدار	۳۱
۲۹	ارمو	۱۹۲/۶	پایدار	۷۰/۶	پایدار	۸۳	پایدار	۴۱/۱	پایدار	۳۹
۳۰	جهادآباد	۱۴۰/۶	نیمه پایدار	۵/۵۶	نیمه پایدار	۵۰	نیمه پایدار	۲۳/۸	نیمه پایدار	۳۴
۳۱	چمن ژاب	۱۲۱/۱	ناپایدار	۴۶/۹	ناپایدار	۴۳	ناپایدار	۳۵/۶	ناپایدار	۲۷
۳۲	بن باباجان	۱۲۹/۲	ناپایدار	۴۵/۸	نیمه پایدار	۶۳	نیمه پایدار	۳۲/۴	ناپایدار	۲۷
۳۳	کل سفید	۱۳۷/۵	نیمه پایدار	۵۱/۴	نیمه پایدار	۵۸	نیمه پایدار	۲۱/۴	نیمه پایدار	۲۶

۳۴	مرادآباد	۱۱۵/۸	ناپایدار	۴۰/۳	ناپایدار	۴۲	ناپایدار	۲۲/۶	ناپایدار	۳۰
۳۵	مهتابی	۱۴۴/۷	نیمه پایدار	۵۳/۴	نیمه پایدار	۵۶	ناپایدار	۳۰/۷	نیمه پایدار	۳۶

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول ۷ تحلیل خوشه ای روستاهای بررسی شده را از حیث متغیر پایداری و ابعاد آن (اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی) نشان می دهد و نتایج آن در جدول ۸ خلاصه شده است. همانطور که در این جدول مشاهده می شود:

❖ بر اساس روش تحلیل خوشه ای ۸/۸ درصد روستاهای مورد مطالعه در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی، پایدار، ۴۴/۱ درصد نیمه پایدار و ۴۷/۱ درصد ناپایدارند. بنابراین، ۹۱/۲ درصد روستاهای مورد مطالعه ناپایدار و نیمه پایدار به شمار می آیند.

❖ یافته ها حاکی از آن است که ۱۱/۸ درصد روستاهای مورد مطالعه از نظر اقتصادی پایدار، ۵۰ درصد نیمه پایدار و ۳۸/۲ درصد ناپایدارند. بنابراین ۸۸ درصد روستاهای مورد مطالعه از نظر اقتصادی ناپایدار و نیمه پایدارند.

❖ از نظر اجتماعی، ۱۷/۶ درصد روستاهای بررسی شده پایدار و ۵۲/۹ درصد نیمه پایدار و ۲۹/۴ درصد ناپایدارند.

❖ از نظر زیست محیطی، ۱۷/۶ درصد روستاهای بررسی شده پایدار و ۵۰ درصد روستاها نیمه پایدار و ۳۲/۴ درصد ناپایدارند.

جدول ۸. روستاهای دارای وضعیت پایدار، نیمه پایدار و ناپایدار (درصد)

وضعیت	پایدار	نیمه پایدار	ناپایدار	جمع
پایداری	۸/۸	۴۴/۱	۴۷/۱	۱۰۰
اقتصادی	۱۱/۸	۵۰	۳۸/۲	
اجتماعی	۱۷/۶	۵۲/۹	۲۹/۴	
زیست محیطی	۱۷/۶	۵۰	۳۲/۴	

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

در بررسی پرسش دوم، از آنجا که نمی توان ابتدا تنوع را به وجود آورد و سپس پایداری را بررسی کرد، از روش پس رویدادی یا *ex post facto*، یعنی رسیدن از معلول به علت، استفاده شد. پرسش در واقع این است که آیا روستاهای پایدار همان روستاهایی هستند که از نظر اقتصادی متنوع اند؟ برای پاسخگویی به این سؤال از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (آزمون *F* فیشر) استفاده شد. ضریب چولگی این متغیر ($|SK|=۰/۱۷$)، حاکی از چولگی بسیار کم است که از نظر قرینگی تقریباً نرمال است و با توزیع نرمال تفاوت چندانی ندارد.

جدول ۹. آزمون مقایسه میانگین برای تعیین تفاوت های تنوع فعالیت های اقتصادی بین روستاهای پایدار، نیمه پایدار، ناپایدار

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه ی آزادی	مربع میانگین	F	معناداری (Sig.)
بین گروه ها	۳۳۳/۱۳	۲	۱۶۶/۵۶	۱۷/۳۵۱	۰/۰۰
درون گروه ها	۲۹۷/۶۰	۳۱	۹/۶۰		
جمع	۶۳۰/۷۳	۳۳			

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

از آنجا که مقدار *Sig.* کمتر از ۰/۰۵ است، میانگین نمره ی تنوع فعالیت های اقتصادی بین سه گروه پایدار، نیمه پایدار و ناپایدار متفاوت است. در آزمون *HSD* جدول ۱۰، تفاوت بین گروه های مختلف پایدار با علامت ستاره مشخص شده است.

جدول ۱۰. مقایسه ی تنوع فعالیت های اقتصادی بین روستاهای پایدار، نیمه پایدار و ناپایدار در آزمون *HSD*

<i>Sig.</i>	خطای استاندارد	تفاوت میانگین ها (<i>I-J</i>)	دسته بندی پایدار (<i>J</i>)	میانگین تنوع (<i>I</i>)	دسته بندی پایدار (<i>I</i>)
۰/۰۱۸	۱/۱۱۳	-۳/۲۳۳*	نیمه پایدار	۲۷/۵۰	ناپایدار
۰/۰۰۰	۱/۹۴۹	-۱۱/۱۶۶*	پایدار		
۰/۰۱۸	۱/۱۱۳	۳/۲۳۳*	ناپایدار	۳۰/۷۳	نیمه پایدار
۰/۰۰۱	۱/۹۵۹	-۷/۹۳۳*	پایدار		
۰/۰۰۰	۱/۹۴۹	۱۱/۱۶۶*	ناپایدار	۳۸/۶۶	پایدار
۰/۰۰۱	۱/۹۵۹	۷/۹۳۳*	نیمه پایدار		

The mean difference is significant at the 0.05 level* منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

براساس جدول ۱۱ مشاهده می شود که با افزایش پایداری، میانگین تنوع فعالیت های اقتصادی نیز افزایش می یابد، به طوری که میانگین تنوع فعالیت های اقتصادی در روستاهای ناپایدار ۲۷/۵، در روستاهای نیمه پایدار ۳۰/۷ و در روستاهای پایدار ۳۸/۶ درصد است. در نتیجه، پاسخ پرسش دوم تحقیق نیز روشن می شود، یعنی با تحقق بخشی تنوع فعالیت های اقتصادی در روستاهای مورد مطالعه، پایداری روستایی محقق می شود. روستاهایی که از نظر پایداری در وضعیت مناسبی قرار دارند، همان روستاهایی هستند که نمره ی تنوع فعالیت های اقتصادی در آنها بالاست. به منظور بررسی رابطه ی بین تنوع بخشی فعالیت های اقتصادی و سطوح پایداری، با توجه به نسبی بودن مقیاس اندازه گیری، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد.

جدول ۱۱. آزمون همبستگی پیرسون بین سطوح پایداری و تنوع فعالیت های اقتصادی

تنوع فعالیت های اقتصادی		متغیرهای در نظر گرفته شده در ۳۴ روستای نمونه
<i>Sig.</i> شدت همبستگی	<i>Pearson Correlation</i>	
۰/۰۰۰	۰/۷۷**	پایداری
۰/۰۰۰	۰/۷۲**	پایداری اقتصادی
۰/۰۰۱	۰/۵۴**	پایداری اجتماعی
۰/۰۰۷	۰/۴۶**	پایداری زیست محیطی

Correlation is significant at 0.01 level (2-tailed)** منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

تمام تحلیل های صورت گرفته هم سویی پایداری و تنوع فعالیت های اقتصادی را نشان می دهند. روستاهای عباس آباد، ارمو، دشت آباد علیا که بیشترین نمره ی پایداری را دارند، بالاترین نمره ی تنوع فعالیت های اقتصادی را نیز به خود اختصاص داده اند. روستاهای چاله سیاه، الیاس آباد، یارآباد علیا و مراد آباد که نمره ی پایداری پایینی دارند، نمره ی تنوع فعالیت های اقتصادی شان نیز پایین است. این بررسی و دیگر بررسی های انجام شده نشان می دهند که فرایند متنوع سازی فعالیت های اقتصادی و کارکردهای ایجاد شده ی آن، نقش اساسی و تعیین کننده ای در پایداری سکونتگاه های روستایی دارد. مطالعات انجام شده نشان می دهند که سکونتگاه های روستایی سراسر دنیا برای حفظ

بقا و پویایی گزینه ای جزء متنوع سازی فعالیت های اقتصادی ندارند، و تنوع به عنوان مشخصه ی اقتصادی آینده ی جوامع روستایی شناخته شده است. با شکل گیری فعالیت های متنوع اقتصادی در مناطق روستایی، زمینه ی ایجاد تغییر و دگرگونی فراهم می گردد.

نتیجه گیری

بررسی ساختار اقتصادی نواحی روستایی محدوده مورد مطالعه، گویای این مطلب است که کشاورزی محور تأمین معیشت به شمار آمده و مهم ترین رکن اقتصادی روستاهای مورد مطالعه را شامل می شود. هر چند چنین ساختاری در گذشته با توجه به اقتصاد بسته و ویژگی های روستا و روستاییان قابلیت دوام داشت، ولی با گسترش بازار و تأثیر انکارناپذیر آن بر فضاهای روستایی و ناپایداری های موجود در ابعاد مختلف طبیعی، اقتصادی و اجتماعی، تضمین پایداری سکونت و اشتغال در نواحی روستایی، دشوار است. این موضوع که تحت تأثیر ساختار اقتصادی غیر متنوع شکل گرفته، نه تنها ساختارهای اقتصادی بلکه ساختارهای اجتماعی و زیست محیطی را نیز تحت تأثیر قرار داده و در نهایت باعث کاهش فرصت های شغلی و تقلیل ثبات و ایجاد ناپایداری روستایی شده است. بنابراین، اغلب نظریه پردازان توسعه، در راستای کاهش اثرات منفی چنین ساختاری، در چارچوب الگوی توسعه پایدار روستایی، رویکرد متنوع سازی را پیشنهاد نموده اند. در تحقیق حاضر ابتدا سطح بندی پایداری به تفکیک سه بعد توسعه ی پایدار (اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی) با استفاده از روش تحلیل خوشه ای/ کلاستر انجام شد. بر اساس روش تحلیل خوشه ای فقط ۸/۸ درصد روستاهای مورد مطالعه در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی پایدار، ۴۴/۱ درصد نیمه پایدار ۴۷/۱ درصد ناپایدار هستند. بنابراین ۹۱/۲ درصد روستاهای مورد مطالعه ناپایدار و نیمه پایدار هستند. یافته ها حاکی از آن است که در بعد اقتصادی، ۸۸ درصد روستاهای مورد مطالعه ناپایدار و نیمه پایدارند. در بعد اجتماعی، ۸۲/۴ درصد و در بعد زیست محیطی نیز ۸۲/۴ درصد روستاهای مورد مطالعه نیمه پایدار و ناپایدار هستند.

نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (آزمون F فیشر) نشان داد که با افزایش پایداری، میانگین تنوع فعالیت های اقتصادی نیز افزایش می یابد، به طوری که میانگین تنوع فعالیت های اقتصادی در روستاهای ناپایدار ۲۷/۵، در روستاهای نیمه پایدار ۳۰/۷ و در روستاهای پایدار ۳۸/۶ است. در نتیجه پاسخ پرسش دوم تحقیق نیز روشن می شود، یعنی با تحقق متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در روستاهای مورد مطالعه، پایداری روستایی محقق می شود. روستاهای عباس آباد، ارمو، دشت آباد علیا که بالاترین نمره ی پایداری را دارند، بیشترین نمره ی تنوع فعالیت های اقتصادی را نیز به خود اختصاص داده اند. روستاهای چاله سیاه، الیاس آباد، یارآباد علیا و مراد آباد که از نظر پایداری در سطح پایینی قرار گرفته اند، از نظر تنوع فعالیت های اقتصادی نیز نمره ی پایینی دارند.

به منظور بررسی رابطه ی بین تنوع فعالیت های اقتصادی و پایداری، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. نتایج نشان داد که همبستگی بین پایداری سکونتگاه های روستایی و تنوع فعالیت های اقتصادی ۰/۷۷ است که حاکی از رابطه ی قوی و مستقیم است. بنابراین با افزایش پایداری، میزان تنوع فعالیت های اقتصادی نیز افزایش می یابد و پایداری سکونتگاه های روستایی به شدت از تنوع فعالیت های اقتصادی مکان تبعیت می کند. رابطه ی بین پایداری اقتصادی و تنوع فعالیت های اقتصادی نیز قوی (۰/۷۲) و بینگرم وجود رابطه ی مثبت و مستقیم است. بین ابعاد سه

گانه ی پایداری نیز، پایداری اقتصادی رابطه ی قوی تری با تنوع بخشی فعالیت های اقتصادی دارد. همبستگی بین پایداری اجتماعی سکونتگاه های روستایی و تنوع فعالیت های اقتصادی (۰/۵۴) از نظر شدت متوسط است. شدت رابطه ی پایداری زیست محیطی و تنوع فعالیت های اقتصادی (۰/۴۶) متوسط و به صورت مثبت و مستقیم است. با بررسی های نظری و پیمایشی انجام شده، این نتیجه به دست آمد که در صورت متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در سکونتگاه های روستایی، می توان به پایداری اقتصادی و به دنبال آن پایداری اجتماعی و زیست محیطی در سکونتگاه های روستایی دست یافت. نتایج مشابه در گزارش های بانک جهانی و بررسی های انجام شده در جنوب آسیا (Feldman, 1999) و غرب آفریقا (Ackah & Medvedev, 2010) و در چین (Liu et al., 2003) تأیید کننده ی این موضوع است. برای پایداری سکونتگاه های روستایی، استفاده از راهبرد متنوع سازی فعالیت های اقتصادی می تواند مؤثر باشد. سازمان های بین المللی و کشورهای پیشرفته و برخی کشورهای در حال توسعه (چین، هند و مالزی) نیز مشخصاً به این امر پرداخته اند.

منابع

- آسایش، حسین و استعلاجی، علیرضا، ۱۳۸۲، اصول و روش های برنامه ریزی ناحیه ای (مدل ها، روش ها و فنون)، چاپ اول، انتشارات دانشگاه آزاد واحد شهرری.
- جعفری، حمید؛ احمدیان، محمدعلی و طرهانی، عباسی، (۱۳۹۶): تولید گیاهان دارویی در جهت رویکردی در جهت پایداری اقتصادی روستایی مطالعه موردی روستاهای شهرستان قوچان، مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی، سال ۶، شماره ۱ (۱۷)، صص ۱۷۳-۱۸۷.
- جوان، جعفر و حیدری مکر، حمید، (۱۳۹۰): نقش چاهک ها در متنوع سازی اقتصاد روستایی مطالعه موردی شهرستان زهک در استان سیستان و بلوچستان، مجله پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۶، صص ۴۹-۶۶.
- شایان، حمید؛ تقیلو، علی اکبر و خسرو بیگی، رضا، (۱۳۹۱): تحلیل نقش مشارکت مردم در پایداری اقتصاد روستایی - مطالعه موردی: دهستان ایجرود بالا، شهرستان ایجرود، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره ۱۹، صص ۷۱-۹۴.
- شایان، محسن و تقدیسی، احمد، (۱۳۹۵): تحلیل ارتباط کشاورزی با توسعه روستایی در شهرستان زرین دشت فارس، مجله مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی، سال ۱۱، شماره ۳۵، صص ۶۶-۵۱.
- شایان، محسن؛ قنبری، سیروس و بذرافشان، جواد، (۱۳۹۷): سطح بندی و تحلیل وضعیت پایداری در سکونتگاه های روستایی مطالعه موردی شهرستان زرین دشت، مجله جغرافیا و آمایش شهری - منطقه ای، شماره ۲۶، صص ۱۷۹-۱۹۶.
- شریف زاده، احمد و مراد نژاد، حمید، (۱۳۸۱): گردشگری روستایی و توسعه پایدار روستایی، مجله جهاد، شماره ۲۲، صص ۶۲-۵۲.
- صحرايیان، مهدی، (۱۳۸۰): اقتصاد ایران، سازماندهی صنایع کوچک، طرحی در بازسازی ساختار اقتصاد ایران، تهران: نشر معارف.
- علوی زاده، محمد، ۱۳۸۶، الگوهای توسعه اقتصادی - اجتماعی با تأکید بر توسعه پایدار روستایی در ایران، سیمای اقتصادی، شماره ۲۴۶-۲۴۵.

- عنابستانی، علی اکبر؛ طیب نیا، سیدهدادی؛ شایان، حمید و رضوانی، محمدرضا، (۱۳۹۳): تحلیل متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در روستاهای مرزی شهرستان مریوان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۳، شماره ۴، پیاپی ۱۰، صص ۸۷-۱۱۱.
- کریم زاده، حسین، ولایی، محمد و منافی آذر، رضا، (۱۳۹۵): نقش تنوع بخشی به فعالیت ها در پایداری اقتصاد روستایی مطالعه موردی دهستان مرحمت آباد میانی شهرستان میاندوآب، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال ۶، شماره ۲۰، صص ۱۲۹-۱۴۴.
- کریمی، کبری؛ کرمی دهکردی، اسماعیل و بادسار، محمد، (۱۳۹۴): دیدگاه بهره برداران در مورد تاثیر طرح های مرتع داری بر متنوع سازی راهبردهای معیشت خانوارهای روستایی در شهرستان ماهنشان، مجله پژوهش های روستایی، دوره ۶، شماره ۴، صص ۸۰۳-۸۲۴.
- محمدی یگانه، بهروز و ولایی، محمد، (۱۳۹۳): تنوع بخشی به اقتصاد روستاها جهت تحقق توسعه پایدار مطالعه موردی دهستان مرحمت آباد شمالی شهرستان میاندوآب، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره دوم، صص ۵۴-۷۰.
- ملکی، کیومرث؛ قنبری، یوسف؛ شایان، محسن و شفاعتی، آرزو، (۱۳۹۴): سنجش ضریب عمران پذیری روستاهای بزرگ شهرستان روانسر، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۳۰، شماره ۲، پیاپی ۱۱۷، صص ۱۰۲-۸۵.
- یاری حصار، ارسطو و بدری، سیدعلی و پورطاهری، مهدی و فرجی سبکبار، حسنعلی، (۱۳۹۰): سنجش و ارزیابی پایداری حوزه ی روستایی کلان شهر تهران، پژوهش های روستایی، دوره دوم، شماره پیاپی ۸، صص ۸۹-۱۲.
- یاسوری، مجید و جوان، جعفر، (۱۳۹۴): تحلیل محدودیت های تنوع بخشی اقتصاد روستایی مطالعه موردی دهستان اشکور علیا، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۴، شماره ۳، پیاپی ۱۳، صص ۱۹-۳۷.
- Ackah, Charles and Medvedev, Denis, (2010): *Internal Migration in Ghana Determinants and Welfare Impacts*, *International Journal of Social Economics*, Vol. 39, Issue: 10.
- Christiaensen, Luc, Joachim, De, Weerdt., Todo, Yasuyuki, (2013): *Urbanization and Poverty Reduction, The Role of Rural Diversification and Secondary Towns*. *The World Bank Africa Region, Office of the Chief Economist*.
- Demurger, S., Fournier, M., Yang, W, (2010): *Rural households' decisions towards income diversification: Evidence from a Township in northern China*. *China Economic Review* 21. 32-44.
- Feldman, Shelley, (1999): *Rural- Urban Linkages in South Asia: Contemporary Themes and Policy Directions*, NY 14853, Bangladesh, April.
- Haggblade, Steven, Peter, Hazell, and Thomas, R, (2010): *The Rural Non-farm Economy: Prospects for Growth and Poverty Reduction*. *World Development*, Vol.38(10), pp.1429-1441.
- Lange, Andrej and Piorr, Annette and Siebert, Rosemarie and Zasada, Ing. (2013): *Spatial Differentiation of Farm Diversification: How rural attractiveness and vicinity to cities determine farm households' response to the CAP*. *Land Use Policy*, Vol. 31, pp. 136-144.
- Lee, S, (2017): *Diversification of the Rural Economy: A Case Study on Rural Industrialization in the Republic of Korea*. *Pyongyang: INSES*.
- Liu. Shenghe and Li, Xiubin and Zhang, Ming, 2003, *Scenario Analysis on Urbanization and Rural- Urban Migration in China*, *Chinese Academy of Sciences*,

International Institute for Applied Systems Applied Systems Analysis Schlossplatz 1, A- 2361 Laxenburg, Austria.

- Piramoon, L., and Rezaei-Moghaddam, K, (2014): *Investigating the economic and environmental effects of tourism on rural areas in Iran. Journal of Middle East Applied Science and Technology (JMEAST), Vol. 21, pp. 712-715.*
- Rid, W., and Ezeuduji, I, and Pröbstl-Haider, U, (2014): *Segmentation by Motivation for Rural Tourism Activities in The Gambia. Tourism Management, Vol. 40, pp. 102-116.*
- Rizov, M., (2016): *Rural Development under the Eurooean CAP: The Role of Diversity, the Social Science Journal, Vol. 42, PP. 621- 628.*
- Wheitz, R, (2006): *Regional Planing for Developing Countries. London: Blackwell.*

